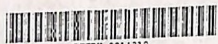

म. ग्रं. सं. ठाणे

विषय काव्य

सं. क्र. १७२७

काव्य ग्रंथ

REFBK-0014819

REFBK-0014819

उमर रेव्याम

रुवाया

गजानन व्यं. वाघ

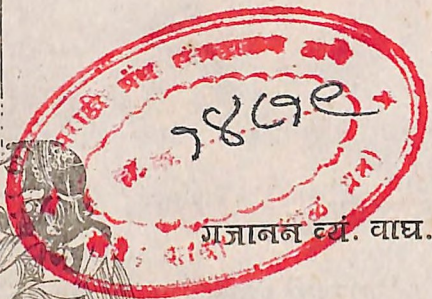
मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे. स्वल्पत.

२०५०६३ का. १२५
३५२५ के. डि. २७११६

“ उमर खय्याम ”

(मराठी अनुवाद)

लेखनकाल-११ ते ३१ जूलाय
१९५९.

REFBK-0014819

REFBK-0014819

SATHE

To My Saki—

*How Sweet is life because of you my dear,
Quaffing the cup of Love so full of cheer
You my Beloved Saki, to your feet
I make these offerings from Omer's tear !!*

— Gajanan V. Wagh.

माझ्या साकीस—

“ तुजमुळें रंगलों जीवनांत स्वच्छंद
प्रीतीची मदिरा प्राशुनि झालों धुंद
तूं साकी माझी !! तुझ्याच मंगल चरणीं
अर्पितों सखे, हे उमरकाव्यनिस्पंद—”

—गजानन व्यं. वाघ.

माइया साकीस —

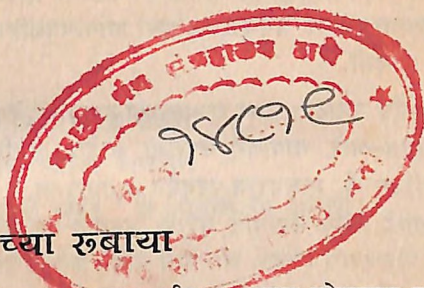
- प्रकाशिका :
सौ. कमला ग. वाघ, ©
२४१९ ए, ईस्ट स्ट्रीट,
पुणे १.
- चित्रकार :
श्री. विनायक साठे,
मुंबई.
- मुद्रक :
श्री. मा. र. कारले,
जनसेवा मुद्रणालय,
१९२ शुक्रवार, पुणे २.
- प्रकाशन दिनांक :
महाशिवरात्रि, १ मार्च १९६५

मूल्य चार रुपये

बराठा ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे. स्थळमत.

अनुक्रम वि:

व्याक नोंद वि:

उमर खय्यामच्या रुबाया

अकराव्या शतकाच्या उत्तरार्धात इराणच्या खोरासान प्रांतांतील नीशापूर या गांवीं उमर खय्यामचा जन्म झाला.

त्याचें पूर्ण नांव “घियासुद्दीन अबुल्फत उमर बिन इब्राहीम अल् खय्यामी” असें होतें. इब्राहीम तंबूवाल्याचा तो मुलगा होता हें त्याचें नांवच सांगतें. खैमा म्हणजे तंबू. वडिलांचा धंदा उमर खय्यामनेंहि केला असावा. पण त्याच्या जमान्यांत तो प्रसिद्ध होता तो एक विद्वान् खगोल-शास्त्रज्ञ व गणितज्ञ म्हणूनच. या विषयांचें त्याचें ज्ञान वरेंच प्रगल्भ होतें. या विषयांवर त्यानें केलेलें लिखाण अजून उपलब्ध आहे. आपल्या फुरसतीच्या वेळीं तो काव्य करीत असे.

उमरनें आपल्या उभ्या हयातींत सुमारे पाचशें रुबाया रचल्या असें म्हणतात. कांहीं विद्वानांच्या मते ही संख्या सव्वाशेंच्या आसपास आहे. आज आपल्याला जें उमर खय्यामचें नांव माहीत झालेलें आहे, तें त्याच्या या रुबायांमुळेच. ‘उमरखय्याम’ म्हटल्याबरोबर आपल्या नजरेसमोर एक गणितज्ञ किंवा खगोलशास्त्रज्ञ न येतां उभा राहतो, तो एक कवि !

उमरखय्यामचें काव्य निर्मितीनंतर सुमारे सहा शतकें बाहेरच्या जगाला अज्ञातच राहिलें. इसवी सन १८५९ मध्ये एडवर्ड फिट्झेराल्ड या इंग्रज कवीने उमर खय्यामच्या रुबायांचा स्वैर अनुवाद करून जगापुढें ठेवला. हा अनुवाद निनावी प्रसिद्ध झाल्यामुळें असेल किंवा आणखी कांहीं कारणांमुळें असेल, पण त्याची कांहीं विशेष दखल पाश्चिमात्यांनीं घेतली नाही. सुमारे आठ वर्षांनंतर या अनुवादाची दुसरी आवृत्ति प्रसिद्ध झाली आणि मग मात्र हां हां म्हणतां त्यावेळच्या पाश्चिमात्य रसिकांनीं उमर आत्मसात केला. मग हळूहळू इतर भाषांमधूनहि रुबायांची भाषांतरें होऊं लागलीं.

आतापर्यंत मराठींत उमर खय्यामच्या रुबायांची वेगवेगळ्या कवींनीं केलेलीं तीन-चार भाषांतरें उपलब्ध आहेत. सुप्रसिद्ध महाराष्ट्रीय फारसी पंडित कै. माधवराव पटवर्धन व नागपूरचे कै. जयकृष्ण केशव उपाध्ये यांनीं केलेले रुबायांचे मराठी अनुवाद तर मराठी रसिकांच्या चांगलेच परिचयाचे आहेत. श्री. वाघ यांनीं केलेला हा प्रस्तुत अनुवाद एडवर्ड फिट्झेराल्डच्या इंग्रजी अनुवादावरून केलेला आहे.

उमर खय्यामच्या रुबायांतून दिसून येणारा त्याचा दृष्टिकोन स्पष्ट आहे. “ सगळें कांहीं नश्वर आहे. काळ धांवतो आहे. गेली घडी कधींच परत येणार नाही. म्हणून शक्य आहे तोंवर खा, प्या आणि मजा करा ! ” हेंच त्याच्या रुबायांचें सार आहे. आपल्याकडल्या चार्वाकांचेहि हेंच मत आहे. पण चार्वाकांची विचारसरणी तर्काच्या पायावर आधारलेली आहे. तर उमरची त्याच्या आयुष्यातील अपयशाचा परिणाम म्हणून तशी झालेली आहे. जीवनाचें तत्त्व जाणून घेण्यासाठीं त्यानें आटोकाट प्रयत्न केले, पण ते सारे वायां गेले आणि तो मात्र कोरडाच राहिला—

यौवनांत मी आतूर कितीदां झालों

त्या संतमहंतांसवें विवादीं रमलों

परि वादविवादांतुनी कोरडा फिरुनी

ज्या दारांतुन गेलों, त्यांतूनच आलों ! !

असा अमाप प्रयत्न केला त्यानें ज्ञान मिळविण्यासाठीं. पण सगळ्या
वादविवादाच्या शेवटीं त्याला बोध झाला कोणता, तर —

मग पुशिलें मीं त्या फिरत्या आकाशाला

या अंधारांतुन मार्ग दर्शवायाला

ठेविला अम्हांस्तव दीप कोणता विधिनें ?

“ जाणीव आंधळी ! ” जबाब सत्वर आला ! !

आणि मग ही ‘ आंधळी जाणीव ’ बुडवून टाकण्यासाठीं त्याला एकच
मार्ग सांपडला—

शेवटीं टेकिले ओंठ सुरई घेऊन

तें गूढ जीवनाचें घ्याया समजून

कुजबुजली सुरई ‘ घे पिउनी या जगतीं

मेल्यावर येणे नसे इथें परतून ’ ! !

“ जिवंत आहेस तोपर्यंत चैन करून घे. एकदां इथून गेलास कीं तूं
इथें परत यायचा नाहीस आणि इथलें कुठलेंहि सुख तुला उपभोगायलां
मिळायचें नाही. ” हाच त्याचा संदेश ! ! या संदेशांतला नश्वरवाद आपल्या-
कडच्या सगळ्या संत-महंतांनीं आपल्याला दिलेला आहे. आपले संत-
महंतहि उमरप्रमाणेच म्हणतात कीं जग नश्वर आहे, माणसाची आयु-
र्मर्यादा अगदीच अल्प आहे—इथपर्यंत त्यांचे उमरशीं एकमत आहे. पुढें
मात्र दोघांचेहि मार्ग भिन्न. आमचे संत म्हणतात “ असें आहे म्हणून
सत्कृत्यें करा, सुखोपभोगांत मग्न होऊं नका, सुखाकडे पाठ फिरवा व
ईश्वरचिंतन करून परमार्थसाधन करा. ” तर उमर म्हणतो—

ये भर हा प्याला मधुवसंत साधून

दे अनुतापाचें शिशिरवसन फेकून

या काळ विहंगा उडायचेंहि कितीसैं

तो पहा निघाला विहग पंख पसरून !

अरे वेड्यांनो, काळ कोणाकरितां थांबत नाहीं. तो सारखा धांवतो आहे. उगीच वेळ दवडूं नका. शक्य आहे तोंवर चैन करून घ्या. दिवस येत आणि जातच राहणार, पण तुम्ही मात्र इथें नसणार. कारण मरणें हा माणसाचा स्वभावच आहे आणि मरण कांहीं सांगून येत नाहीं. शूरां-तला शूरसुद्धां अखेर मरतोच—

जो महाल होता जमशेदें भूषविला
 श्वापदें आज आहेत तेथ वसतीला
 खर मारी खूर शिरावर तरिही शांत
 तो शूर शिकारी बहराम तिथें निजला !

एवढा मोठा राजराजेश्वर जमशेद !! पण मेल्यावर त्याला कोण विचारतो ? आज त्याच्या त्या एकेकाळच्या वैभवशाली महालांत श्वापदें हिंडताहेत. एवढा महान् शिकारी बहराम ! पण तो मेल्यावर त्याचें काय झालें ? त्याच्या थडग्यावर आज गाढवें नाचताहेत !! म्हणून खय्याम सांगतो, उठा ! जिवंत आहांत तोंपर्यंत सुखांची लयलूट करा—

क्षणभंगुर जीवन लाभे जोंवरि तुजला
 तोंवरी बाहुपाशांत धरी रमणीला
 शेवटीं धरित्रीमाता कवटाळून
 मार्तींत मिसळुनी टाकिल तव देहाला !!

आणि त्याच्या आत्यंतिक सुखाची कल्पना तरी किती साधी आणि सरळ आहे !!

छायेंत तरूच्या इथें कोर भाकरिची
 मदिरेची सुरई आणि वही कवितेची
 अन् असतां तूं लाडके, बाजुला गात
 काननास येइल मौज तया स्वर्गाची !!

उमर खय्यामचें जीवनावदलचें हें तत्त्वज्ञान कुणाला पटेल, कुणाला पटणार नाही; पण त्याच्या रुवायांतलें जिवंत काव्य मात्र कुणीहि नाकारूं शकणार नाही. “ माती असशी मातिस मिळशी ” हें तत्त्व त्यानें किती काव्यमय शब्दांत सांगितलें आहे. मद्याच्या धुंदीत, प्रेयसीच्या कंठांतून निघणारें गाणें ऐकत तिच्या संगतींत हिरवळीवर विलास करतांना देखील उमरचें काव्यमय मन प्रेयसीला सांगतें—

या नदीकिनारीं हरळीवर मखमाली
 रेलून बैसलों ! जपुन बैस तूं खालीं !
 हो ! कुणास ठावें ! अधरांतुन कोणाच्या
 ही असेल हिरवळ अंकुरुनी वर आली !!

किती भीषण पण करुणरम्य कल्पना आहे ही !

एक काळची जगाला वेड लावणारी सुंदरीसुद्धां अखेर मातींतच जायची आणि कुणी सांगावें ! आपल्याला आज जी हिरवळ दिसत आहे, त्या हिरवळीच्या खालीच त्या सुंदरीचे सुकोमल ओठ चिरनिद्रा घेत असायचे.

मोठमोठ्या कवींनीं असामान्य सुंदरींच्या मुखांना कमलाची उपमा दिलेली आहे, पण मला वाटतें, सुंदर कमळें पाहून सुचलेली खालील कल्पना मात्र एकट्या उमरचीच !

हीं सुचित्र कमळें उद्यानीं जीं फुललीं
 असतील पूर्विचीं शिरकमलेंच विलोल !!

हा कल्पनाविलास उमरच दाखवूं शकतो ! !

जीवन हें क्षणकालीन आहे आणि मरण मात्र अनंतकाळचें आहे. जीवनाचा पूर्ण विकास म्हणजेच मरणाची सुरुवात. म्हणून उमर म्हणतो—

फुलतांच फूल कवटाळी संतत मरणा !

जन्ममृत्यूचें गूढ कुणालाच आजपर्यंत उकललें नाहीं. उमरहि त्याला
अपवाद नाहीं. हें गूढ उकलण्यासाठीं त्यानें अमर्याद प्रयत्न केले. इतर
अनेक कूटप्रश्न त्यानें लीलेनें उकलले, पण शेवटीं हताशपणें तो म्हणतो—

उकलूं ना आली दैव-मृत्युची गांठ !

या साऱ्या प्रयत्नांत त्याला एकच सत्य कळून चुकलें आणि तें हें कीं
जग हें अत्यंत क्षणभंगुर आहे. ही क्षणभंगुरता अतिनिष्ठुर आहे. ही
जाणीव त्याच्या काव्यांतून पदोपदीं डोकावते आणि गूढरम्य अशा करुण-
रसाचा परिपोष करते.

उन्मत्त यौवन आणि तद्भव सुखें नाहींशीं झाल्यावर प्राप्त होणारी
अवस्था वर्णन करतांना तर त्यानें करुणरम्य प्रतिभेची परिसीमाच
गांठलेली आहे. तो म्हणतो—

**तो हाय संपला गुलाब आणि वसंत
लोपला गंध यौवनपुष्पाचा हंत !**

**शाखांतून बुलबुल गाउनियां क्षण एक
फोडून कुठें तो गेला उडुन दिगंत !!**

आणि मग नियतीच्या निष्ठुरतेची जाणीव बुडवून टाकण्याकरितां
तो प्रेयसीला म्हणतो—

**भर प्याल्यामागुन प्याला बुडवायाला
जाणीव जगाच्या अतर्क्य निष्ठुरतेची !!**

मिळतील तेवढीं सुखें उमर पुरेपूर उपभोगून घेतो, पण तो भ्याड नाहीं.
हीं सुखें सोडून एक दिवस जायचें आहे, हें त्याला पूर्णपणें माहीत आहे,
पण हीं सुखें सोडून जावें लागणार म्हणून तो दुःखहि करीत नाहीं.
तो म्हणतो—

जौंवरी फुले हा गुलाब सरितातीरीं
 घे खय्यामासह पिऊन मदिरा सारी
 परि अंतक येतां घेउनि जहरी प्याला
 भिउं नकोस ! घे तो ! विचलित मानस न करी !!

आरामांत, संपूर्ण सुखांत, चैनीत आयुष्य घालव आणि तुझी घटका
 भरली म्हणजे धीरानें, आनंदानें आपली जागा हंसत हंसत सोडून जा !
 विलासी जीवनाच्या अंताचें स्वागतहि निघड्या छातीनें आणि उघड्या
 डोळ्यांनींच करायचें असतें. आपल्यामागून जगाचें कसें होईल, याचीहि
 चिंता करायची नसते—कारण—

तो कलाल कालातीत कितीतरि ओती
 बुडबुडे आपल्यापरी त्या खुजांतून—!

किती काव्यमय दृष्टांत देऊन उमरनें विधात्याच्या उत्पत्तिकार्याचें
 वर्णन केलें आहे ! विधाता हा एक कालातीत कलाल आहे. तो आपल्या
 खुजांतून मदिरा ओततोच आहे आणि आपण माणसें म्हणजे त्यांतील
 एक एक बुडबुडा आहोंत ! किती क्षुद्र आपण मानव !! आणि किती
 क्षणिक बुडबुड्यासारखें आपलें आयुष्य !!!

हें जीवन जगण्याचा उमरनें खूप प्रयत्न केला. जन्ममृत्यूची गांठ
 उकलण्यासाठीं तो झटला, पण शेवटीं हरला आणि मग त्यानें केलें
 काय तर—

सोडून देउनी वृद्धा नीरस प्रज्ञा
 आणिली द्राक्षकन्या ही वरुनी शयनी !

आणि मग तो प्रेयसीला सांगतो—

जन्मला न अजुनी ' उद्यां, ' ' काल ' तर मेला
 हा ' आज ' असे जर गोड, त्यांना विसर.

उगीच नसती कटकट हवी कशाला ? कोणीं सांगितली आहे
भूतभविष्याची काळजी करायला ? “ आज ” गोड आहे ना ? मग
“ काल ” आणि “ उद्यां ” असेना कसाहि ?

आणि मग धूर्तपणानें उमर तुम्हांआम्हांला विचारतो—

जर असेल रस हा देवानें निर्मियला

निंदील धीट मग कोण द्राक्षवेलीला

वरदान असे ती तरी घेउं भोगून

जर शापच ती !! मग दिला कुणी आम्हांला ?

सगळे मानवप्राणी म्हणजे विधीच्या हातांतलीं खेळणीं आहेत.

मानवी सोंगट्या विधि खेळे घेउनियां !

आणि म्हणूनच आपल्या हातांत कांहींच नाहीं. आपण फक्त नांवाचे
धनी. कर्ताकरविता तो आहे. तो नाचवील तसें आपल्याला
नाचलें पाहिजे.

कंदूक न बोले कधीं होय वा नाहीं

खेळाडू जेथें उडवी तेथें जाई !!

सारे कांहीं विधिलिखित ठरलेलें आहे. कोणीहि त्यांत कसलाहि
बदल करूं शकत नाहीं.

ती चलित अंगुली चाले लेख लिहीत

पुण्याई तव वा प्रज्ञा अवधी व्यर्थ

वदलूं न शके गे त्यांतिल अर्धा ओळ

शब्दही पुसाया अश्रुपूर असमर्थ— !!

म्हणूनच उमर आवर्जून सांगतो—

च्या पिऊन नकळे कुटें कशाला जाल !!

आणि विधीनेच जर हें सगळें निर्माण केलें आहे आणि सगळें कांहीं अगोदरच आखून ठेवलें आहे, तर मग त्याला तरी मानवाला त्याच्या पतनाबद्दल दोष द्यायचा काय अधिकार ?

उमरचा विधीलाच असा स्पष्ट सवाल आहे.

**ज्या मार्गावरुनी जायाचें मज होतें,
तूंच ना विखुरले खळगे फांसे तेथें ?**

असे जर तूंच फांसे आणि खळगे विखरून ठेवलेस आणि त्यांत जर मी पडलों तर मग दोष कुणाचा ? माझा ? खचित नव्हे.

**काजळलें मानवमुख जर मग पापानें
कर क्षमा तयाला ! घे त्याची मागून ! !**

परमेश्वरच मानवीप्राणी निर्माण करणार ! त्याच्या मार्गात खांच-खळगे ठेवणार आणि मग तो पडला तर त्याला दोष देणार ! छे ! छे ! असं होतां कामा नये !

मानवाच्या पतनाबद्दल परमेश्वरानें त्याला क्षमा केली पाहिजे आणि त्याच्या मार्गात खांचाखळगे ठेवल्याबद्दल त्याची क्षमाहि मागितली पाहिजे, असें उमरचें स्पष्ट मत आहे.

परमेश्वरानें जें हें जग घडविलें आहे, त्याची एकंदर घडणच उमरला पसंत नाही. त्याच्या हातांत असतें तर त्यानें सगळें कांहीं आपल्याला हवें तसें बदलून टाकलें असतें—!

**लाडके तूं नि मी नियतीशीं जमवून
जर समर्थ असतो घ्याया जग बदलून
नसतो का सजलों फोडुनि मोडुनि त्यातें
घडवाया अपुल्या मनासारखें फिरून ! !**

पण त्याच्या मनासारखे कांहींच होत नाही. म्हणून मग उमर या मदिरेच्या इतका आधीन होतो की त्याला मदिरेशिवाय दुसरें कांहींच दिसत नाही. तो म्हणतो—

मिटतांना जीवन पाजा मदिरा मजला
प्रेताला मम मदिरेतच न्हाऊं घाला
च्या कफनासाठीं द्राक्षलतेचीं पणें
अन् दफन करा मग वागेच्याच कडेला ! !

ही त्याची अंतिम इच्छा ! आणि त्याच्या प्रियतमेला त्याची शेवटची विनंती आहे—

कथितरी सोनपाउलें तुझीं तीं तरल
पाहुण्यांसवें हिरवळींत या वळतील
या इथें माझिया स्थानीं येउन मोदें
पालथा रिकामा प्याला कर अनमोल ! !

असें आहे हें उमरखय्यामच्या जीवनाचें तत्त्वज्ञान ! आणि जीवनाकडे पाहण्याची त्याची ही दृष्टी ! ! अद्भुतरम्य तितकीच करुण !

उमरखय्यामचें तत्त्वज्ञान जगाला पटविणें व त्याची तरफदारी करणें, हा कांहीं या अनुवादामागचा हेतु निश्चित नाही. उमरखय्यामच्या काव्यानें, त्याच्या स्वैर व करुणरम्य कल्पनाविलासानें, त्याच्या असामान्य काव्यप्रतिभेनें श्री. वाघांना भुरळ पाडली आणि उमरखय्याम आपल्या स्वतःच्या शब्दांत मराठी वाचकांच्या समोर ठेवावा, असे त्यांना वाटलें, म्हणून त्यांनीं हा प्रयत्न केला.

तो कितपत यशस्वी झाला आहे, हें ठरविण्याचें काम मराठी रसिकांचे.

— सौ. कमला ग. वाघ

कौफियत

उमर-खय्यामच्या रुबाया ज्यावेळीं मी प्रथमच वाचल्या, त्यावेळीं मला वाटतं, मी कॉलेज-विद्यार्थी होतो. एडवर्ड फिट्झेराल्डचा इंग्रजी अनुवाद वाचून मी एका अद्भुतरम्य अशा काव्यानंदाच्या धुंदीतच होतो कांहीं दिवस.

उमरच्या काव्यांतील वेछूट भोगवादापेक्षां जीवनाच्या नश्वरतेतून उद्भवलेला त्याचा करुण निराशावाद मला अधिक जाणवत होता— अस्वस्थ करीत होता.

त्यावेळची एक गोष्ट मला अजून आठवते—

'Alas ! That spring should vanish with the Rose—'

ही रुबाई तर मला इतकी आवडली होती कीं, लगेच त्या रुबाईचं मराठींत “ तो हाय संपला गुलाब आणि वसंत—” वगैरे रूपांतर करून मी तें

माझ्या स्वतःच्या कवितांच्या हस्तलिखित वहीच्या पहिल्या पानावर लिहून ठेवलं होतं. आतां प्रकाशित होत असलेल्या या पुस्तकांत ती रवाई जशीच्या तशी घेतली आहे.

आतां जवळजवळ दोन तपांनंतर फिट्झेराल्डच्या एकूण १११ रवायांचा स्वैर अनुवाद प्रकाशित होत आहे.

या कामी मला माझी प्रिय पत्नी सौ. कमला, माझी ज्येष्ठ कन्या कु. विद्युल्लेखा आणि माझा पुतण्या, सुप्रसिद्ध छायाचित्रकार श्री. मोहन वाघ यांनी बरीच मदत केली आहे.

माझ्या स्नेही मंडळींनीं वेळोवेळीं यांतील कांहीं अनुवादित रवाया वाचून पुस्तक प्रकाशित करण्याचा सल्ला दिला म्हणूनच मी या फंदांत पडलों. एरवी माझ्या इतर कवितांच्या वहीसारखी ही देखील एक निरुपद्रवी वहीच राहिली असती.

इराणी संस्कृतीत जन्मलेली आणि इंग्रजी पेहेरावांत वावरलेली ही उमर-खय्यामची सुंदर कविता माझ्या साध्या मराठमोळ्या साडीचोळींत देखील महाराष्ट्रीय रसिकांना आवडली तर मी स्वतःला धन्य समजेन.

— गजानन व्यं. वाघ

*Awake ! for Morning in the Bowl of Night
Has flung the Stone that puts the Stars to Flight*

*And Lo ! the Hunter of the East has caught
The Sultan's Turret in a Noose of Light !*

१

ऊठ ना लाडके ! निशाघटांत उषेने
फेंकिला खडा, जो पळवि तारकासुमने !
प्राचीच्या व्याघ्रें मंदिर सुल्तानाचें
घेरिलें पहा त्या किरणांच्या पाशांनै !

*Dreaming when Dawn's Left Hand was in the sky
I heard a voice within the Tavern cry
"Awake, my Little ones, and fill the Cup
Before Life's Liquor in its Cup be dry !!*

२

स्वप्नांतच होतो, उषा उगवली नव्हती
ऐकिली कुणाची वाणी मद्यालयी ती—
—“रे, उठा गड्यांनो, आणि भरा तो प्याला
तनु जाइल सुकुनी जीवनमदिरेविण ती.”

*And, as the Cock crew, those who stood before
The Tavern shouted--“ Open then the Door !*

*You know how little while we have to stay,
And once departed, may return no more !*

३

कोंबडा आरवे तौच कुणी ओरडले

जे मद्यालय खोलाया सांगुनि दमले

—“उघडा ना दारें ! वेळ कुठें आम्हांला ?

गेल्यावर येथुन फिरुन कोण का आले ?”

*Now the New year reviving old Desires
 The thoughtful Soul to solitude retires
 Where the White Hand of Moses on the Bough
 Puts out, and Jesus from the Ground suspires.*

या नूतन वर्षी गत आकांक्षा फुलती
 भावना मनींच्या एकांता अनुसरती
 नववहार फुलतो शाखाशाखांतून
 निःश्वास येशुचे भूगर्भांतून येती !

*And David's Lips are lock't; but in divine
High piping Pehlevi, with "Wine ! Wine ! Wine !
Red Wine !"—the Nightingale cries to the Rose
That yellow Cheek of hers to incarnadine !!*

दाऊद मूक हो ! परि हा बुलबुल कोणी
“आरक्त वारुणी”—मंत्र पेहेलवीमधुनी
टाकून गुलाबावरती अविरत आतां
त्या पिवळ्या गालीं लाली दे चढवूनी !

*Iram indeed is gone with all its Rose,
 And Jamshyd's sev'n-ring'd Cup where no one knows,
 But still the Vine her ancient Ruby yields,
 And still a Garden by the water blows!!*

६

ईराम लोपलें सर्वे गुलाबहि गेला
 अन सातकड्यांचा जमशेदाचा प्याला
 परि द्राक्षलतेतुन अजून माणिक ठिबके
 या नदीकिनारीं अजुन वगीचा फुलला !!

हवाई क्रमांक सहा

*Come, fill the Cup, and in the Fire of Spring
 The Winter Garment of Repentance fling;
 The Bird of Time has but a little way
 To fly-and Lo! the Bird is on the Wing!!*

ये, भर हा प्याला, मधुवसंत साधून
 दे अनुतापाचें शिशिरवसन फेंकून
 या काळविहंगा उडायचेंहि कितीसैं ?
 तो पहा निघाला विहग पंख पसरून !

*Whether at Naishapur or Babylon
 Whether the Cup with sweet or bitter run,
 The Wine of Life keeps oozing drop by drop,
 The Leaves of Life keep falling one by one !!*

८

जा कुठेंहि नीशापुरीं वाविलोनीं वा
 भरलेला प्याला असो मधुर वा कडवा
 ही जीवनमदिरा गळे विंदुविंदूने
 अन् जीवितपर्णे गळतील उद्यांपरवां !

*Come, fill the Cup, and in the Fire of Spring
 The Winter Garment of Repentance fling;
 The Bird of Time has but a little way
 To fly-and Lo! the Bird is on the Wing!!*

ये, भर हा प्याला, मधुवसंत साधून
 दे अनुतापाचें शिशिरवसन फेंकून
 या काळविहंगा उडायचेंहि कितीसैं ?
 तो पहा निघाला विहग पंख पसरून !

Whether at Naishapur or Babylon
Whether the Cup with sweet or bitter run,
The Wine of Life keeps oozing drop by drop,
The Leaves of Life keep falling one by one !!

८

जा कुठेंहि नीशापुरीं बाविलोनीं वा
 भरलेला प्याला असो मधुर वा कडवा
 ही जीवनमदिरा गळे बिंदुबिंदूने
 अन् जीवितपर्णे गळतील उद्यांपरवां !

*And look-a Thousand Blossoms with the day
Woke-and a Thousand scatter'd into clay:*

*And This first Summer Month that brings the Rose
Shall take Jamshyd and Kaikobad away !!*

उगवत्या दिनासह सहस्र मोहर फुलला
तो तसाच दुसरा सहस्र मार्तित गळला
हा चैत्र येतसे गुलाबांसवे परि तो
जमशेद नि कैकोबाद घेउनी गेला !!

*But come with old Khayyam, and leave the Lot
Of Kaikobad and Kaikhosru forgot;
Let Rustom lay about him as he will,
Or Hatim Tai cry Supper-heed them not !!*

१०

ये खय्यामासह इथें ! विसर तूं त्यांना
त्या “ कैकोबाद् नि कैकसू ” आदींना,
रुस्तूम पडूं दे तसाच तेथ खुशाल
अन् हातिमताई देत राहुं दे खाना !

*With me along some strip of Herbage Strown
That just divides the desert from the Sown,
Where name of Slave and Sultan scarce is known,
And pity Sultan Mahmud on his Throne !*

११

ये माझ्यासंगें सुंदर हरळीवर या
येथून पसरती वाळवंट अन् राया
नांवही इथे नच सुल्तान-गुलामांचें
सिंहासनिं महमूदाची कीव करूंया ! !

*Here with a Loaf of Bread beneath the Bough,
A Flask of Wine, a Book of Verse-and thou
Beside me singing in the Wilderness
And Wilderness is Paradise enow !!*

१२

छायेंत तरूच्या इथें कोर भाकरिची
मदिरेची सुरई आणि वही कवितेची
अन् असतां तूं लाडके, बाजुला गात
काननास येइल मौज तया स्वर्गीची

स्वाई क्रमांक बारा

“ *How sweet is mortal Sovranty !* ”—*think some,*
Others—“ How blest the Paradise to come ! ”

Ah, take the cash in hand and waive the Rest;
Oh, the brave Music of a distant Drum !!

१३

कुणि इहलोकींच्या ऐश्वर्याचे वंदे
 करतात कुणी त्या स्वर्गसुखाचे सौंदे
 घे रोख मोजुनी ! विसर उघार सुखाला !
 चळुं नको गड्या, दूरच्या दुंदुभीनादें ! !

*Were it not Folly, Spider-like to spin
The thread of present Life away to win-*

*What ? for ourselves, who Know not if we shall
Breathe out the very Breath we now breathe in ! !*

१४

बद्धपदापरी हैं जालें आयुष्याचें
विष्णुनियां काय परि अंती साध्याचें ?
नाकले श्वास जो आंत याक्षणीं घेतों
घेईल काय तो स्वरूप निःश्वासाचें ! !

*Look to the Rose that blows about us—" Lo,
Laughing." She says, " into the World I blow;
At once the silken Tassel of my Purse
Tear, and its Treasure on the Garden throw "*

१५

हा पहा उमलला गुलाब बोले हंसुनी
 " या जगतामध्ये अवतरलों मी फुलुनी
 उकलून रेशमी गोफ सुकोमल तनुचे
 उधालितों जवाहिर आंतिल या उद्यानी ! "

*For those who husbanded the Golden Grain,
And those who flung it to the Winds like Rain,
Alike to no such aurate Earth are turn'd
As, buried once, Men want dug up again !*

१६

सोन्याचें काढिति कुणी पीक या जगतीं
कुणि पर्जन्यापरि फेंकिति वाऱ्यावरतीं
दोघांची होइल माती ! कुठलें सोनें ?
उकरावें ज्यास्तव कबरींतुन त्यां वरती ! !

*The Worldly Hope men set their Hearts upon
Turns Ashes—or it prospers, and anon,
Like Snow upon the Desert's dusty Face,
Lighting a little Hour or two—is gone!!*

१७

आशेवर जगती हृदयें येथ कितीक
करपती किती वा किती उमलती देख
हिमसिंचनापरी वाळवंटपृष्ठीच्या
क्षण एक दोन उजळून होत जें खाक !!

*They say the Lion and the Lizard keep
The Courts where Jamshyd gloried and drank deep;
And Bahram, that great Hunter—the Wild Ass
Stamps o'er his Head, and he lies fast asleep!*

१९

जो महाल होता जमशेदें भूषविला
श्वापदें आज आहेत तेथ वसतीला
खर मारी खूर शिरावर तरिही शांत
तो शूर शिकारी ' वहराम ' तिथें निजला !!

*The Palace that to Heav'n his pillars threw,
And Kings the forehead on his threshold drew—*

*I saw the solitary Ringdove there,
And "Coo, Coo, Coo," she cried; and "Coo, Coo, Coo !!"*

तो महाल ज्याचा स्तंभ चढे आभाळीं
पायरीस ज्याच्या राजमस्तकें नमलीं
पाहिला तिथें मी एकुलताच कपोत
'कू-कू-कू' त्याची करुणावाणी घुमली !!

*Oh, my Beloved, fill the Cup that clears
Today of past Regrets and future Fears—*

*TOMORROW ?—Why, Tomorrow I may be
Myself with Yesterday's Sev'n Thousand Years !*

२१

भर प्याला ना जिवलगे, ज्यांत विरघळती
गतदुःखें आणि भविष्यांतली भीती
वायदा उद्यांचा ? उद्यां मीच होईन
कालच्या हजारां वर्षांचा सांगाती ! !

रुबाई क्रमांक एकवीस

*Lo ! Some we loved, the loveliest and best
 That Time and Fate of all their Vintage prest,
 Have drunk their Cup a Round or two before
 And one by one crept silently to Rest !!*

२२

काळाच्या चरकांतुनी गाळिले विधिने
 अतिसुंदर प्रियतम किती मानवी नमुने
 प्याले दो प्याले सेवुनि अपुल्या आर्धी
 चिरविश्रांतीस्तव गेले तेहि मुक्याने !!

*And we, that now make merry in the Room
They left, and Summer dresses in new Bloom,*

*Ourselves must we beneath the Couch of Earth
Descend, ourselves to make a Couch—for whom?*

२३

ते गेले आपण आलों भूमीवर या
रंगलों संगतीं ! वसंत फुलवी किमया
आपणांसही जायाचें धरणीखालीं
बनवाया फिरुनी कुणाची तरी शय्या ! !

*Ah, make the most of what we yet may spend
 Before we too into the Dust descend;
 Dust into Dust, and under Dust, to lie,
 Sans wine, sans Song, sans Singer and—sans End !*

२४

परि जाण्याआधीं मातीच्या शय्येंत
 ही जीवनमदिरा घेउं पिउनि आकंठ
 मातींत मिसळतां माती-त्या दुनियेंत
 नच मदिरा, गीत न गायक, नसेल अंत !!

*I sometimes think that never blows so red
 The Rose as where some buried Caesar bled;
 That every Hyacinth the Garden wears—
 Dropt in its Lap from some once lovely Head.*

२५

का गुलाब कोठें असेल याहुन लाल
 जो फुलला रुधिरें सीझरच्या अनमोल ?
 हीं सुचित्रकमलें उद्यानीं जीं फुललीं
 असतील पूर्विचीं शिरकमलेंच विलोल !!

*And this delightful Herb whose tender Green
Fledges the River's Lip on which we lean—*

*Ah ! lean upon it lightly ! for who Knows
From what once lovely Lip it springs unseen !!*

२६

या नदीकिनारीं हरळीवर मखमाली
रेलून बैसलों ! जपुन बैस तूं खालीं !

हो ! कुणास ठावें ! अधरांतुन कोणाच्या
ही असेल हिरवळ अंकुरुनी वर आली !!

*Alike for those who for TO-DAY prepare,
And those that after a TO-MORROW stare,
A Muezzin from the Tower of Darkness cries.
“Fools ! your Reward is neither Here nor There !!”*

२७

जे सिद्ध जाहले कुणी “आज”च्यासाठी
कुणी दुजे “उद्यां”च्या आज बांधिती गांठी
अंधाच्या बुरुजांतुनी बांग ये त्यांना
“वेड्यांनो, तुमची निष्फळ रे हांकाटी !! ”

Another Voice, when I am sleeping, cries,

“The Flower should open with the Morning skies.”

And a retreating Whisper, as I wake—

The Flower that once has blown for ever dies !!”

२८

आवाज दुजा ये असतां मी निद्रेंत

“ फूल तें फुलूंदे रविकिरणांसमवेत. ”

कुजबूज दुखन ये हळूच मी उठतांना

“ एकदां उमललें फूल मरे तें सतत !! ”

*Why, all the Saints and Sages who discuss'd
Of the Two Worlds so learnedly, are thrust
Like foolish Prophets forth; their Words to Scorn
Are scatter'd, and their Mouths are stopt with Dust !*

तीं वेद-पुराणें ऋषीमुनी जे वदले
हैं गूढ स्वर्गमृत्यूचें उकळें सजले
प्रेषितांपरी हिणवुनी हंसे जग त्यांना
ते शब्द मुखांसह मातींतच कीं विरले !

*Myself when young did eagerly frequent
 Doctor and Saint, and heard great Argument
 About it and about ; but evermore
 Came out by the same Door as in I went !!*

३०

यौवनांत मी आतूर कितीदां झालों
 त्या संतमहंतांसवें विवादीं रमलों
 परि वादविवादांतुनीं कोरडा फिरुनी
 ज्या दारांतुन गेलों त्यांतूनच आलों !!

*With them the Seed of Wisdom did I sow,
 And with my own hand labour'd it to grow;
 And this was all the Harvest that I reap'd—
 “I came like Water, and like Wind I go !!”*

त्यांसवें पेरिलें ज्ञानाचें मीं बीज
 माझ्याच करांनी वाढविलें त्या रोज
 परि अंतीं हातीं आलें एकच पीक
 “ पाण्यापरि आलों—जाइं हवेपरि आज !”

*Into this Universe, and WHY not Knowing,
Nor WHENCE, like Water willy-nilly flowing :
And out of it, as Wind along the Waste,
I Know not WHITHER, Willy-nilly blowing !*

३२

कळल्याविण कां तें आलों या जगतांत
कोठून न कळलें ! स्वैर जळ जसैं येत !
येथून कुठें ? वाच्यापरि माळावरल्या
जायाचें नकळे स्वैरपणें भिरभिरत ! !

*What, without asking, hither hurried WHENCE ?
 And, without asking, WHITHER hurried hence !
 Another and another Cup to drown
 The Memory of this Impertinence !!*

३३

पुसल्याविण केली त्वरा इथें येण्याची
 अन् तशीच केली त्वरा इथुन जाण्याची—
 भर प्याल्यामागुन प्याला बुडवायाला
 जाणीव जगाच्या अतर्क्य निष्ठुरतेची !!

*Up from Earth's Centre through the Seventh Gate
I rose, and on the Throne of Saturn sate,
And many Knots unravel'd by the Road;
But not the Knot of Human Death and Fate !!*

३४

भूगर्भातुन पातलों सप्तस्वर्गांत
वैसलों शनीच्या सिंहासनिं ऐटींत !
मार्गांत उकलिल्या कूट किती निरगांठी
नच उकलूं आली दैव-मृत्युची गांठ ! !

There was a door to which I found no Key :
There was a Veil past which I could not see :
Some little Talk awhile of ME and THEE
There seem'd—and then no more of THEE and ME !!

३५

जें दार लागलें मिले न त्याची चावी
 जो बुरखा होता दिसे न त्यांतुन कांहीं
 जाहलें बोलणें क्षणभर “मी” “तूं” वरती
 अन् दुज्या क्षणीं “तूं-मी” पण उरलें नाहीं !!

*Earth could not answer : nor the Seas that mourn
 In flowing Purple, of their Lord forlorn :
 Nor Heaven, with those-eternal Signs reveal'd,
 And hidden by the sleeve of Night and Morn.*

३६

नाहीच मिळाले उत्तर भूमीकडून
 सूर्यास्त-दुःख-आरक्त अंबुर्धातून
 नच स्वर्गांतुनिही खुणा अनंत जयाच्या
 ज्या लपती दिसती दिन वा रजनींतून !!

*Then to the rolling Heav'n itself I cried,
 Asking, "What Lamp had Destiny to guide
 Her little Children stumbling in the Dark?"
 And—"A Blind Understanding!" Heav'n replied!!*

३७

मग पुशिलें मी त्या फिरत्या आकाशाला
 "या अंधारांतुने मार्ग दर्शवायला
 ठेविला अम्हांस्तव दीप कोणता विधिने?"
 —"जाणीव आंधळी!" जबाब सत्वर आला !!

*Then to this earthen Bowl did I adjourn
 My Lip the secret Well of Life to learn;
 And Lip to Lip it murmur'd—"While you live
 Drink !—for once dead you never shall return."*

३८

शेवटीं टेकिले ओंठ सुरई घेऊन
 तें गूढ जीवनाचें घ्याया समजून
 कुजबुजली सुरई " घे पिउनी या जगतीं
 मेल्यावर येणें नसे इथें परतून ! "

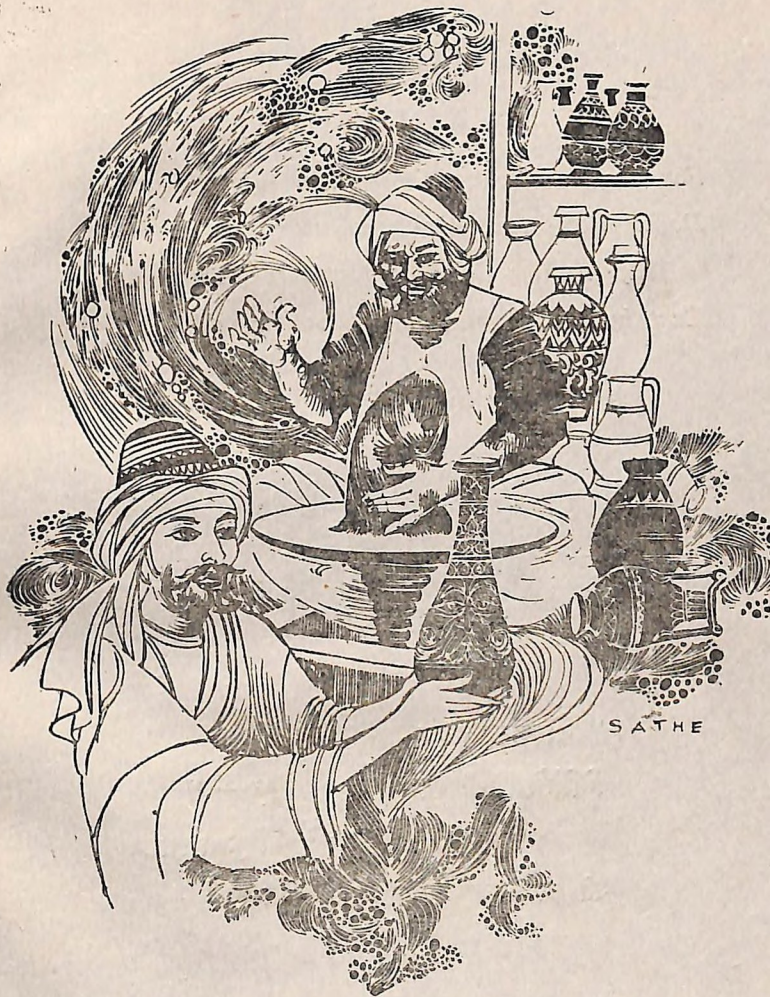
*I think the Vessel, that with fugitive
 Articulation answer'd, once did live,
 And merry-make, and the cold Lip I Kiss'd
 How many Kisses might it take and give !!*

वाटलें मला कीं सुरई जी कुजबुजली
 ती खास कर्धितरी असेल जीवन जगली !
 रंगून तथा जीवनीं-आज मजलागीं
 ते गार ओंठ देतील चुंबनें कसलीं !

For in the Market-place, one Dusk of Day,
 I watch'd the Potter thumping his wet Clay
 And with its all obliterated Tongue
 It murmur'd—"Gently, Brother, gently, pray!"

४०

एकदां दिनान्तीं हाटांतुन फिरतांना
 कुंभार पाहिला माती थोपटतांना
 अदृश्य जिभेनें माती ती पुटपुटली
 “ हलकेच थोपटा दादा, करुनी करुणा ! ”

रुबाई क्रमांक चाळीस

*For has not such a Story from of Old
Down Man's successive generations roll'd
Of such a clod . of saturated Earth
Cast by the Maker into Human mould ?*

४१

“ तो असाच गोळा मातीचा घेऊन
निर्मितो विधी मानवी तनू त्यांतून— ”

ही कथा सनातन नसे का कुणा ज्ञात
जी आली चालत पिढ्यांपिढ्यांपासून !

*And not a drop that from our Cups we throw
 On the parcht herbage but may steal below
 To quench the fire of Anguish in some Eye
 There hidden-far beneath, and long ago.*

४२

ओघळला बिंदू मदिरापात्रांतून
 मार्तीत शिरे जो सुकल्या गवतांतून—
 शमवील तिथें तो दुःख तथा नयनांचें
 जें लपलें तेथें युगांयुगांपासून !

*As then the Tulip for her wonted sup
Of Heav'nly Vintage lifts her chalice up,*

*Do you, twin offspring of the soil, till Heav'n
To Earth invert you like an empty Cup!*

४३

भुइचांफा अपुले अधर उंच उचलून
ती दिव्य वारुणी हलूच घेइ पिऊन —
कर तसेंच तूंही, जोंवर तव देहाची
तो स्वर्ग धरेवर सुरई दे उलटून !!

*Do you, within your little hour of Grace,
 The waving Cypress in your Arms enlace,
 Before the Mother back into her arms,
 Fold, and dissolve you in a last embrace !*

४४

क्षणभंगुर जीवन लाभे जौवरि तुजला
 तौवरी बाहुपाशांत धरी रमणीला !
 शेवटीं धरित्रीमाता कवटाळून
 मार्तींत मिसळुनी टाकिल तव देहाला !

*And if the Wine you drink, the Lip you press,
 End in the 'Nothing' all Things end in-Yes—
 Then fancy while Thou art, Thou art but what
 Thou shalt be-Nothing-Thou shalt not be less.*

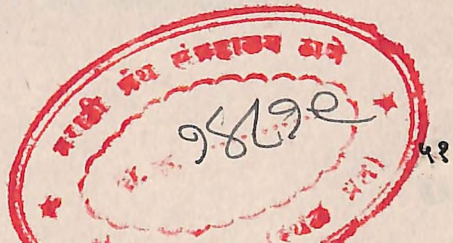
४५

जी सुरा प्राशिली, चुंबिलास जो अधर
 जरि चराचरापरि नष्टच तौ होणार—
 तव जीवन अवधे असुनी नसल्यापरि तें
 जर नाशच अंती सर्वस्वाचें सार !!

*While the Rose blows along the River Brink,
 With old Khayyam the Ruby Vintage drink:
 And when the Angel with his darker Draught
 Draws up to Thee—take that, and do not shrink.*

४६

जौवरी फुले हा गुलाब सरितातीरीं
 घे खय्यामासह पिऊन मदिरा सारी !
 परि अंतक येतां घेउनि जहरी प्याला
 भिउं नकोस ! घे तो ! विचलित मानस न करी !!

*And fear not lest Existence Closing YOUR
Account, should lose, or Know the type no more;
The Eternal Saki from that Bowl has pour'd
Millions of bubbles like us, and will pour !*

४७

करुं नकोस चिंता गेल्यावर येथून
कीं तुझी आकृती जाइल तो विसरून—
तो कलाल कालातीत कितीतरि ओती
बुडबुडे आपुल्यापरी त्या खुजांतून !

*When You and I behind the Veil are past,
 Oh but the long long, while the World shall last;
 Which of our Coming and Departure heeds
 As much as Ocean of a pebble-cast !*

४८

त्या बुरख्यामागें तूं-मी गेल्यावरती
 चालेल तरी गे दीर्घकाल ही सृष्टी !

आपुल्या जन्ममरणाची दाद न तिजला
 फेंकिला खडा जणुं महासागरावरती !!

One Moment in Annihilation's Waste,
 One Moment, of the Well of Life to taste—
 The stars are Setting, and the Caravan
 Draws to the Dawn of Nothing—Oh, make haste !!

४९

क्षण एकच ! यां क्षणभंगुर विश्वांतून

चाखाया त्रिंदू जीवनवापींतून ! !

मावळूं लागल्या सखे तारका ! चल ना !

ते पहा चालले सारे शून्यांतून ! !

*Would you that spangle of Existence spend
About THE SECRET—quick about it, Friend !*

*A Hair, they say, divides the False and True—
And upon what, prithee, does Life depend?*

त्या गूढचिंतनीं वैचायाचें तुजला

क्षणजीवन अपुलें सखे, वेळ बघ सरला !

जर सत्य-असत्यांमधें भेद केंसाचा

सांग ना गडे हा जीव कशावर जगला !!

*A Hair, they say, divides the False and True;
 Yes; and a single Alif were the clue,
 Could you but find it, to the Treasure-house,
 And peradventure to THE MASTER too !!*

५१

त्या सत्य असत्यांमधे भेद केंसाचा
 आद्याक्षरांतही मिळे ठाव सत्याचा
 लाभेल तुला तो, तरी ज्ञानभांडार
 होईल खुले ! अन् दिसेल मार्ग प्रभूचा !!

*Whose secret Presence, through Creation's veins
 Running Quicksilver-like eludes your pains:
 Taking all shapes from Mah to Mahi; and
 They change and perish all—but He remains!*

५२

जो चराचरांच्या नसांनसांतुन लपला
 अदृश्य तरी ये दुःख निवारायाला !
 जो अनंत रूपें नश्वर घेउन नटला
 ! पावतां नाश तें नश्वर ! ईश्वर उरला !

*A moment guessed—then back behind the Fold
 Immerst of Darkness round the Drama roll'd
 Which, for the Pastime of Eternity,
 He does Himself contrive, enact, behold !!*

५३

क्षण एक तर्कदृष्टिला दिसुन हो लुप्त
 त्या अज्ञानाच्या पडद्यामागे गुप्त—!

रंजवी अनंता नाटक रचुनी सारें
 खेळतो रंगुनी, स्वयेंच पाहि विरक्त !!

*But if in vain, down on the Stubborn floor
Of Earth, and up to Heav'n's unopening Door,
You gaze today, while You are You—how then
To-morrow, when You shall be You no more?*

५४

या निष्ठुर जगतीं व्यर्थच करिशी शोध
अथवा त्या स्वर्गीं दारें ज्याचीं बंद !
आहेस तुझा तूं आज ! शाश्वती काय
राहिल उद्यां तव तुझ्यासर्वें संबंध ?

*How long, how long, in infinite Pursuit
Of This and That endeavour and dispute ?
Better be merry with the fruitful Grape
Than sadden after none, or bitter, Fruit !!*

५५

कुठवरी तत्त्वचिंतनीं विवादांतून
यत्नांत शिणावें शोध अनंत करून ?
या रसाळ द्राक्षांतून लुटूं आनंद
कां उदास व्हावें नीरस जग पाहून !

*Oh, plagued no more with Human or Divine—
 Tomorrow's tangle to itself resign,
 And lose your fingers in the tresses of
 The Cypress-slender Minister of Wine!*

५६

तीं जळोत सारीं कोडीं मानुष दैवी
 कां उगा उद्यांची चिंता आज करावी ?
 या तन्वंगी मद्याप्सरसेच्या धुंद
 ये कुंतलपाशीं करांगुलें तव लपवी !

रुबाई क्रमांक छप्पन्न

*You Know, my Friends, how long since in my House
For a new Marriage I did make Carouse !*

*Divorced old barren Reason from my Bed
And took the Daughter of the Vine to Spouse !*

५७

जाणतां गड्यांनो कसा माझिया सदनीं
मीं थाट मेजवानिचा दिला उडवोनी
सोडून देउनी वृद्धा नीरस प्रज्ञा
आणिली द्राक्षकन्या ही वरुनी शयनी !

*For "Is" and "Is Not" though with Rule & Line,
And "UP-AND-DOWN" without, I could define,
I, yet in all I only cared to Know,
Was never deep in anything but—Wine!*

५८

तीं गूढ सांकडीं भूमिर्तांतलीं वेडीं
मी किती उकालिलीं वेदांतांतिल कोडीं !
परि खरी पिपासा एकच मजला होती
या ज्ञानलालसेहन—सुरेची गोडी !!

*Ah, fill the Cup:—what boots it to repeat,
 How Time is slipping underneath our Feet!
 Unborn TO-MORROW, and dead YESTRDAY,
 Why fret about them if TO-DAY be sweet!*

भर पाहूँ प्याला ! नकोच पुनरुच्चार ?
 कीं चोरपाउलीं काळ धांवतो चोर !
 जन्मला न अजुनी “उद्यां” “काल” तर मेला
 हा “आज” असे जर गोड ! त्यांना विसर !!

*But leave the Wise to wrangle, and with me
 The Quarrel of the Universe let be:
 And, in some corner of the Hubbub coucht
 Make Game of That which makes as much of Thee!!*

६०

त्या वितंडवादीं विश्वाच्या गुंतून

राहूंदे पंडितां ! बैस इथे येऊन !

ये माझ्यासंगें जगापासुनी दूर

जें तुला हांसतें त्यासच घे हांसून !

*And lately, by the Tavern Door agape,
 Came stealing through the Dusk an Angel Shape,
 Bearing a Vessel on his Shoulder; and
 He bid me taste of it; and 'twas—the Grape!!*

६१

त्या दिनीं देवदूतासम आला कोणी
 त्या उघड्या मद्यालय-दारांतून लपुनी !
 खांद्यावरल्या त्या घटांतली मज देई
 चव घ्याया ! होती तीच वारुणी राणी !!

S A T H E

*The Grape that can with Logic absolute
The Two-and-seventy jarring Sects confute:*

*The subtle Alchemist that in a Trice,
Life's leaden Metal into Gold transmute !*

६२

ती तीच वारुणी अद्भुत तर्कातून

जी भिन्न किती पंथां टाकी खंडून !

निमिषांत जीवनाच्या दगडाचें सोनें

ही जादुगारिणी करी नजर बांधून !!

*The mighty Mahmud, the Victorious Lord,
That all the misbelieving and black Horde
Of Fears and Sorrows that infest the Soul
Scatters and slays with his enchanted Sword !*

पराधी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे
 पुस्तक..... वि:
 क्रमांक..... नोंद वि:

जणुं पराक्रमी महमूद खुले विजयानें
 विच्छिन्न करीतच अद्भुत तलवारीनें
 भीतीनें आणिक दुःखानें छळणारीं
 जीं भुतें उठविलीं काळीं नास्तिकतेनें.

*Why, be this Juice the growth of God, who dare
Blaspeme the twisted tendril as a Snare?*

*A Blessing, we should use it, Should we not?
And if a Curse—why, then, Who set it there?*

६४

जर असेल रस हा देवानें निर्मित्यला

निंदील धीट मग कोण द्राक्षवेलीला ?

वरदान असे ती तरी घेउं भोगून

जर शापच ती ! मग दिला कुणी आम्हांला ?

*I must abjure the Balm of Life, I must,
Scared by some After-reckoning ta'en on trust,
Or lured with Hope of some Diviner Drink,
When the frail Cup is crumbled into Dust !*

कां सोडूं मदिरा शपथेवर आजीव
भीतीनें भावी शिक्षेच्या ऐकीव ?

भंगुर हा प्याला मुरल्यावर मार्तीत
त्या पेयाच्या आशेनें वा स्वर्गीय !!

*If but the Vine and Love—abjuring Band
 Are in the Prophet's Paradise to stand,
 Alack, I doubt the Prophet's Paradise
 Were empty as the hollow of one's Hand !*

६६

शपथेवर ज्यांनीं मदिरा-प्रीती त्यजिली
 त्यांचीच उभी जर असेल स्वर्गी टोळी
 शंकाच नको ! तो असल स्वर्ग रिकामा
 जितुकी ही माझी मूठ रिकामी ठरली !

*Oh, Come with old Khayyam, and leave the Wise
 To talk, one thing is certain, that Life flies,
 One thing is certain, and the Rest is Lies;
 The Flower that once has blown for ever dies !!*

६७

य खय्यामासह सखे, बरळुं दे त्यांनां
 ही खचित चालली उडून जीवित-मैना.

हैं सत्य चिरंतन एक ! अन्य तैं मिथ्या !
 फुलतांच फूल कवटाळी संतत मरणा !

*Strange, is it not? that of the myriads who
 Before us pass'd the door of Darkness through,
 Not one returns to tell us of the Road,
 Which to discover we must travel too!!*

६८

हैं नवल नव्हे का ? अपुल्या आधीं सगळे
 त्या अंधाराच्या दारांतुन जे गेले
 तेथून वदाया मार्ग कुणी ना परते
 मेल्याविण आपण स्वर्ग-पथ कुणा दिसले ?

*The Revelations of Devout and Learn'd
 Who rose before us, and as Prophets burn'd
 Are all but Stories, which, awoke from Sleep
 They told their fellows, and to Sleep return'd !!*

६९

जें वदुनी भक्तिपरायण प्रेषित ज्ञानी
 आपुल्याचं जीवनज्योतिंत गेले जळुनी
 झोंपेंतुन उठले आणि पुन्हां ते निजले
 सोबत्यांस गोष्टी दोनचार सांगोनी !

*Why if the Soul can fling the Dust aside
 And naked on the Air of Heaven ride,
 Is't not a shame—is't not a shame for him
 So long in this Clay suburb to abide!*

७०

जर समर्थ आत्मा माती ही झटकून
 मोकळेपणीं विहराया स्वर्गांतून
 कां लाजिरवाणें जिणें जगावें त्यानें
 दीर्घकाळ या मातीच्या घरट्यांतून ??

*But that is but a Tent wherein may rest
 A Sultan to the realm of Death addrest;
 The Sultan rises, and the dark Ferrash
 Strikes and prepares it for another guest !*

७१

राहुटी असे ही केवळ विश्रांतीची
 सुल्तानास्तव, जो ऋमी वाट मृत्यूची,
 सुल्तान उठे तों काळ करी आघात
 अन् करी तयारी दुज्या कुण्या अतिथीची !!

*I sent my Soul through the Invisible,
Some letter of that After-life to spell:*

*And after many days my Soul return'd
And said, "Behold, Myself am Heav'n and Hell ! "*

७२

त्या अदृश्यांतुन आत्मा पाठविला मी
परलोकजीविताच्या शोधाच्या कामीं

परतून कैक दिवसांनीं वदला मज तो
“ हा पहा स्वर्ग अन् नरक असें दोन्ही मी !! ”

*Heaven but the Vision of fulfilled Desire,
And Hell the Shadow of a Soul on fire,
Cast on the Darkness into which Ourselves,
So late emerg'd from, shall so soon expire!*

स्वर्ग एक किमया सुफलित आकांक्षांची
नरक मात्र छाया त्या जळत्या आत्म्याची
जी पडे तमावर, ज्यांतुनि निसटुनि कष्टें
धांवतों धराया कास शेवटीं त्याची !!

*For in and out, above, about, below,
 'Tis nothing but a Magic Shadow-Show,
 Play'd in a Box whose Candle is the Sun,
 Round which we Phantom Figures come and go !*

बाहेर, आंत, चहुंबाजुस, खालीं-वरती
 छायांचे दावी खेळ जादुची पेटी
 तो दीप तिच्यांतिल सूर्य जयाभंवतालीं
 आकृती आपुल्या येती आणिक जाती !

'Tis all a Chequer-board of Nights and Days
 Where Destiny with Men for Pieces plays :
 Hither and thither moves, and mates, and slays
 And one by one back in the Closet lays !

७५

ही दिनरजनीच्या सारिपटापरि दुनिया
 मानवी सोंगळ्या विधि खेळे घेउनियां
 सारुनी इथें वा तिथें जोडुनी मोडी
 अन् एक एक पेटांत देइ ठेउनियां !

*The Ball no Question makes of Ayes and Noes
 But Right or Left as strikes the Player goes;
 And He that tossed Thee down into the Field,
 He knows about it all—HE Knows—HE knows !!*

७६

कंदूक न बोले कहीं “होय” वा “नाहीं”
 खेलाडू जेथें उडवी तेथें जाई
 या मैदानामधिं तुला फेंकिलें ज्यानें
 जाणतो सर्व तो ! तोच सर्व तें काहीं !

*The Moving Finger writes; and, having writ,
 Moves on; nor all thy Piety nor Wit
 Shall lure it back to cancel half a Line
 Nor all thy Tears wash out a Word of it !!*

ती चलित अंगुली चाले लेख लिहीत
 पुण्याई तव वा प्रज्ञा अवधी व्यर्थ
 बदलूं न शके ती त्यांतिल अर्धी ओळ
 शब्दही धुवाया अश्रुपूर असमर्थ !!

*For let Philosopher and Doctor preach
Of what they will, and what they will not—each
Is but one Link in an eternal Chain
That none can slip, nor break, nor over-reach !*

७८

देउंदे प्रवचनें खुशाल विद्वानांना
बोलोत कितीही वेदांती वचनांना
हे सारे केवळ दुवेः शृंगलेचे त्या—
जी असे सनातन, अभेद्य, न सुटे कोणा !!

*And that inverted Bowl we call the Sky,
Whereunder crawling coopt we live and die,
Lift not thy hands to It for help—for It
Rolls impotently on as Thou or I!*

७९

पालथा घडा हा अपुल्या आकाशाचा
ज्यातळीं खेळतों खेळ जन्म-मरणाचा
कां नजर लाविशी आसुसलेली तेंथें ?
आपणांसारखा तोही दुबळा साचा ! !

*With Earth's first Clay They did the Last Man's knead,
 And then of the Last Harvest sow'd the Seed :
 Yea, the first Morning of Creation wrote
 What the Last Dawn of Reckoning shall read !*

८०

पहिल्याच मृत्तिकेतून घेतली माती
 अंतिच्या मानवासाठी ! ही तर नियती !
 विश्वाची पहिली उषा लिही जो लेख
 चित्रगुप्त तो वाचील जगाच्या अंती !

Yesterday This Day's Madness did prepare :

To-morrow's Silence, Triumph, or Despair :

Drink ! for you know not whence you came, nor why;

Drink ! for you know not why you go, nor where !!

८१

अविचार असे आजचा जन्मला काल

तेव्हांच उद्यांची ठरली हालहवाल !

कोठून कशाला आलों तेंहि न कळलें

ध्या पिऊन ! नकळे कुठें कशाला जाल !

*I tell Thee this—When, starting from the Goal,
Over the Shoulders of the flaming Foe
Of Heav'n Parwin and Mushtara they flung,
In my predestin'd Plot of Dust and Soul!*

८२

सांगतों तुला हें सखे ! तिथुन निघतांना
स्वर्गांतिल ज्योतिर्मय जीवांतुन नाना
ज्या मातित माझी जागा होती ठरली
टाकिलें तिथें परवीन-मुष्टरा यांना !

*The Vine had struck a Fibre; which about
 If clings my Being—let the Sufi flout;
 Of my Base Metal may be filed a Key,
 That shall unlock the Door he howls without !!*

८३

त्या द्राक्षलतेच्या अंकुर-धाग्यांभंवतीं
 मी गुरफटलों ना ? म्हणुन सुफी जळफळती !
 या दूषित माझ्या तनुची लावा चावी
 उघडेल दार ज्याबाहिर ते धडपडती !!

*And this I know; whether the one True Light,
Kindle to Love, or Wrath—consume me quite,
One glimpse of It within the Tavern caught
Better than in the Temple lost outright!!*

८४

इतुकैच जाणतों, सत्य एक ती ज्योत
उजळे जरि प्रीती अथवा क्रोध मनांत !
मंदिरांतल्या अज्ञानतमाहुनि बरवा
मद्यालयिं दिसला एक जरी तो झोत ! !

*What ! out of senseless Nothing to provoke
A conscious Something to resent the yoke.*

*Of unpermitted Pleasure, under pain
Of Everlasting Penalties, if broke !!*

८५

जड अभावांत चेतवुनी चिन्मय भाव
तडफडवी त्या बंधनीं करुनि अटकाव !

तो कोण ? पसरुनी निषिद्ध सौख्यें मार्गीं
सेवितांच तीं घालितो चिरंतन घाव ! !

*What! from His helpless Creature be repaid
 Pure Gold for what He lent us dross—allay'd—
 Sue for a Debt we never did contract—
 And cannot answer—Oh the sorry trade !!*

८६

असहाय घडवुनी मानव मार्तीतून
 मागशी कशी रे फेड सुवर्णातून ?
 जें कर्ज न केलें त्याचा कसला कज्जा
 हा न्याय कोणता ? व्यवहारांतिल न्यून !

*Nay, but, for terror of His wrathful Face,
I swear I will not call Injustice Grace;
Not one Good Fellow of the Tavern but
Would kick so poor a Coward from the place !!*

त्या कराल काळाच्या मुद्रेश भिरून
अन्यायास न्याय म्हणूं काय म्हणून ?
मद्यालयीं कोणी नसे सोबती कीं जो
टाकील न असत्या भीरुस लाथाडून !!

*Oh Thou, who didst with Pitfall and with Gin
Beset the Road I was to wander in,
Thou wilt not with Predestination round
Enmesh me, and impute my Fall to Sin?*

८८

ज्या मार्गावरुनी जायाचें मज होतें
तूंच ना विखुरले खळगे फांसे तेथें ?
घेरुनी तुझ्या नियतिनें फसवुनी मजला
म्हणशील पतन मग माझें पाप कसें तें ?

*Oh, Thou, who Man of baser Earth didst make,
 And who with Eden didst devise the Snake;
 For all the Sin wherewith the Face of Man
 Is blacken'd, Man's Forgiveness give—and take !*

तूंच ना निर्मिला मानव मातीतून ?
 ईडन-उद्यानीं सर्प दिला ठेवून ?
 काजळलें मानवमुख जर मग पापांनं,
 कर क्षमा तयाला ! घे त्याची मागून !

—KUZA-NAMA—

*Listen again. One Evening at the Close
Of Ramazan, ere the better Moon arose,
In that old Potter's Shop I stood alone
With the clay Population round in Rows!*

— खुजा-नामा —

रमझान संपला होता ! संध्याकाळीं—
चंद्रकोर नव्हती अजुन अंबरीं आली
पातळीं दुकानीं कुंभाराच्या तेव्हां—
एकलाच मी, भोंवती खुजांच्या ओळी !

*And once again there gather'd a scarce heard
Whisper among them; as it were, the stirr'd
Ashes of some all but extinguisht Tongue,
Which mine ear Kindled into living Word !*

तो अपूर्व होता बोलत कुंभसमाज
ती पुनश्च ऐकूं आली मज कुजबूज
चाळवल्या रक्षेतून दग्ध जिःहांच्या
ऐकिली तशी मी केली सादर आज !

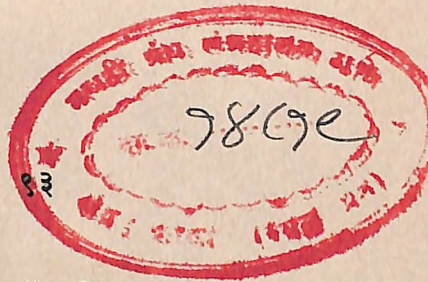
*And, strange to tell, among the Earthen Lot
Some could articulate, while others not :
And suddenly one more impatient cried—
“ Who is the Potter, pray, and who the Pot ? ”*

९२

नवल काय सांगूं ? मृण्मय वस्तूंतून
कार्हीनां होती वाचा ! इतरां मौन !

त्यांतील उताविळ एक बोलुनी गेला—
“ कुंभार कोण ? अन् सांग खुजा तो कोण ? ”

*Then said another—" Surely not in vain
My substance from the common Earth was ta'en,
That He who subtly wrought me into Shape
Should stamp me back to common Earth again."*

मग दुसरा बोले-“ खचित मला घडवाया
ती साधी माती नसे घेतली वायां !

की ज्याने मज हें दिधलें सुंदर रूप
तुडवील तोच त्या मार्तित माझी काया ! ”

Another said — “ Why, ne'er a peevish Boy
 Would break the Bowl from which he drank in Joy;
 Shall He that MADE the Vessel in pure Love
 And Fancy, in an after Rage destroy ! ”

१४

मग तिसरा बोले—“ असा कुणीच नसेल
 जो पिऊन मदिरा सुरई मग फोडील !
 प्रीतीनें ज्यानें सुंदर सुरई रचिली
 क्रोधानें का तो तिचाच नाश करील ? ”

*None answer'd this; but after Silence spake
 A Vessel of a more ungainly Make;
 "They sneer at me for leaning all awry;
 What ! did the Hand then of the Potter shake ?"*

कुणि उत्तरलें न त्याला, पसरे शांती !

मग वदे हळू तो एक विशोभित अंती—

“ हंसतात मला मी बसतों तिरका म्हणुनी
 घडविलें मला का तयें कांपण्या हातीं ? ”

*Said one—" Folks of a surly Tapster tell,
 And daub his Visage with the Smoke of Hell;
 They talk of some strict Testing of us—Pish!
 He's a Good Fellow, and 'twill all be well."*

९६

कुणि म्हणे—“ ऐकिली कुंभाराची गोष्ट—
 नरकांत जळाला असेल का तो दुष्ट !
 म्हणतात चांचणी काठिण व्हायची अमुची
 छे ! सज्जन तो तर ! त्यांत न काहीं कष्ट ! ”

*Then said another with a long-drawn Sigh,
 "My Clay with long oblivion is gone dry:*

*But, fill me with the old familiar Juice,
 Methinks I might recover by-and-bye!"*

१७

निःश्वास टाकुनी दुसरी सुरई वदली—

“ चिरविस्मरणानें माती माझी सुकली.

त्या पुराण सोमरसानें भरुं द्या मजला

मग पहाल माझी कळी हळुहळू खुलली ! ”

*So, while the Vessels one by one were speaking,
One spied the little Crescent all were seeking:*

*And then they jogg'd each other, "Brother ! Brother !
Hark to the Porter's Shoulder-Knot a-creaking !"*

९८

असतांना बोलत एक एक तीं पात्रें

हेरिली कुणी चंद्रकोर अपुल्या नेत्रें

मग देउनि हिस्का एकामेकां वदलीं—

“ ऐकुंया हमालांचीं किरकिरतीं गात्रें ! ”

*Ah, with the Grape my fading Life provide,
 And wash my Body whence the Life has died,
 And in a Windingsheet of Vine-leaf wrap,
 So bury me by some sweet Garden-side.*

मिटतांना जीवन पाजा मदिरा मजला
 प्रेताला मम मदिरेंतच न्हाऊं घाला !
 च्या कफनासाठीं द्राक्षलतेचीं पर्णे
 मग दफन करा त्या बागेच्याच कडेला !!

Whither resorting from the vernal Heat
 Shall Old Acquaintance Old Acquaintance greet,
 Under the Branch that leans above the Wall,
 To shed his Blossom over head and feet !

१००

ध्यावया निवारा जिथें आतपांतून
 भेटतील परिचित जुने कुणी येऊन !
 भिंतीवरुनी कलत्या शाखेच्या खालीं
 जी करील मजवरि वृष्टि मोहरांतून !!

*That ev'n my buried Ashes such a Snare
Of Perfume shall fling up into the Air,
As not a True Believer passing by
But shall be overtaken unaware !!*

१०१

त्या कवरींतुन मग रक्षा मम देहाची
वाच्यावर फेंकिल जाळीं मधुगंधार्ची
जातानां तेशुन पाकहि मानव कोणी
गुरफटून जाइल वृत्ति अचानक त्याची !

Indeed the Idols I have loved so long .
 Have done my Credit in Men's Eye much wrong;
 Have drown'd my Honour in a shallow Cup,
 And sold my Reputation for, a Song!

१०२

मानिल्या पूज्य मी मूर्ती ज्या आजवरी
 बदनामं तयांनीं केलें मज संसारीं !

प्याल्यांत उथळ बुडबुनी प्रतिष्ठा माझीं
 टाकिली विकुनियां लाज खुल्या बाजारीं !!

*Indeed, indeed, Repentance oft before
I swore—but was I sober when I swore?*

*And then and then came Spring, and Rose-in-han!
My thread-bare Penitence apieces tore!*

१०३

कितिकदां करुनि अनुताप वाहिली शपथ
होतों का मी त्यावेळीं तरि शुद्धींत ?

त्यानंतर आला वसंत संतत फुलुनी
अन् गुलाब मोडी निश्चय तो डळमळित !

*And much as Wine has play'd the Infidel,
 And robb'd me of my Robe of Honour—well,
 I often wonder what the Vintners buy
 One half so precious as the Goods they sell.*

१०४

बदफैली मदिरा निष्ठुर मजशीं झाली
 अब्रू जरि माझी तिनैच लुटुनी नेली—
 तरि सवाल राही कलाल घेइ कर्धी का
 वस्तू मदिरेच्या अर्धी तरि जी मोलीं !!

*Would but the Desert of the Fountain yield!
 One glimpse—if dimly, yet indeed, reveal'd,
 Toward which the fainting Traveller might spring,
 As springs the trampled herbage of the field!*

१०५

वाळवंट हें क्षण एक जरी दावील
 ती जागा जिथुनी कारंजीं उडंतील
 तर घेता झेंपच तिथें गलित पांथस्थ
 पददलित जसे ते अंकुर हरळींतील !

*Alas, that Spring should vanish with the Rose !
That Youth's sweet-scented Manuscript should close !*

*The Nightingale that: in the Branches sang
Ah, whence, and whither flown again, who knows !*

१०६

तो हाय संपला गुलाब आणि वसंत !

लोपला गंधं यौवनपुष्पाचा हंत !

शाखांतुन बुलबुल गाउनियां क्षण एक
कोठून कुठें तो गेला उडून दिगंत ! !

रुबाई क्रमांक एकशे सहा

Oh if the World were but to re-create,
 That we might catch ere closed the Book of Fate,
 And make The Writer on a fairer leaf
 Inscribe our names, or quite obliterate!

१०७

जर पुनर्निर्मिती जगताची या होती
 विधिलेख संपण्याआधीं तरि त्या हातीं
 नवपृष्ठीं अपुलीं नांवे असतीं लिहिलीं
 नातरी पुसटुनी पार घेतलीं असतीं !!

*Better, oh better, cancel from the Scroll
Of Universe one luckless Human Soul,
Than drop by drop enlarge the Flood that rolls
Hoarser with Anguish as the Ages roll !*

१०८

ते नांव जगाच्या खातेवहीमधून
दुर्दैवी या जीवाचे टाक पुसून !

वाढत्या नियतिच्या लाटांचे फटकारे
चुकतील तरी ते युगांयुगांमागून !

*Ah Love ! could thou and I with Fate conspire
 To grasp this sorry Scheme of Things entire,
 Would not we shatter it to bits—and then
 Re-mould it nearer to the Hearts' Desire !*

१०९

लाडके, तूं नि. मी नियतीशीं जमवून
 जर समर्थ असतो च्याया जग बदलून
 नसतो का सजलो फोडुनि मोडुनि त्यातें
 घडवाया अपुल्या मनासारखें फिरून !

*Ah, Moon of my Delight, who Know'st no wane,
 The Moon of Heaven is rising once again :
 How oft hereafter rising shall she look
 Through this same Garden after me—in vain !*

११०

हे सौख्यचंद्रिके, अक्षय तुज पाहून
 उगवला पहा हा चंद्र नभीं परतून
 हा असा भविष्यीं फेंकिल किरणें व्यर्थ
 शोधीत मला गे याच उपवनांतून !

And when Thyself with shining Foot shall pass
 Among the Guests Star-scatter'd on the Grass,
 And in thy joyous Errand reach the Spot
 Where I made one—turn down an empty Glass!

— TAMAM SHUD —

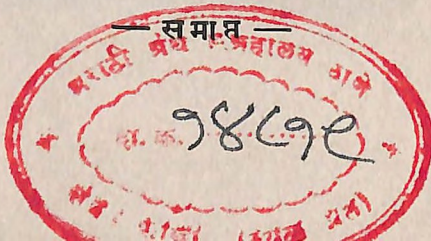
REFBK-0014819

REFBK-0014819

१११

कधितरीं सोनपाउलें तुझीं तीं तरल
 पाहुण्यांसवें हिरवळींत या वळतील
 या इथें माझिया स्थानीं येउन मोदें
 पालथा रिकामा प्याला कर अन्मोल !

— समाप्त —

चवाई क्रमांक एकशे अकरा